

Kommentit yleissopimuksen täyttöön panosta Suomessa koskien puhevammaisia ihmisiä

Kommentteja ovat koostaneet työryhmässä:

Katriina Siiskonen, Autismiliitto, Heli Honko, Suomen CP-liitto, Minni Haveri, Kehitysvammaisten tukiliitto, Eija Roisko ja Kaisa Laine, Kehitysvammaliitto

Yleisiä huomioita

Suomessa on vaikeasti puhevammaisia ihmisiä, jotka eivät tule arjessa toimeen puheen avulla, noin 65 000 henkilöä. Puhevamma voi liittyä synnynnäisenä kehitysvammoihin, CP-vammaan, autismikirjoon tai kielen kehityksen häiriöihin. Puhekyvyn voi myös menettää aivoverenkiertohäiriön, aivovamman tai etenevän neurologisen sairauden myötä. Lisäksi lievemmat kielen ja kommunikoinnin vaikeudet vaikuttavat useiden satojen tuhansien ihmisten elämään. Puhevammaisista henkilöistä noin 30 000 tarvitsee kommunikoinnin apuvälineitä.

Puhevammaisuutta kuvaa parhaiten sanat ”puhevammaisuuden kirjo”. Mitä vaikeampi puhevamma on, sitä enemmän se vaikuttaa henkilön toimintakykyyn ja sitä merkittävämmäksi nousee läheisten rooli kommunikoinnin tukemisessa ja mahdollistamisessa. Vastaavasti haasteet vuorovaikutuksessa edellyttävät läheisiltä taitoja tukea kontaktia ja kommunikointia. Puhevamma vaikuttaa laajasti kaikkiin elämän osa-alueisiin.

Vaikeasti puhevammaiset henkilöt huomioidaan pääosin heikosti yhteiskunnassamme. Suomessa on kuitenkin maailmanlaajuisestikin ainutlaatuinen lakisääteinen tulkkauspalvelujärjestelmä myös puhevammaisille henkilöille. Vain pieni osa palvelusta hyötyviä puhevammaisia henkilöitä käyttää palvelua. Palvelusta ei tiedetä riittävästi eikä sitä osata hyödyntää.

-> Huom. Raportissa puhutaan puheviasta, tämä tulee muuttaa puhevamma-sanaksi.

Huomioita joistakin artikloista ja niiden toteutumisesta

Artikla 5 Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus

Kohta 31.

Yleensä palveluntarjoajat tai viranomaiset eivät tee tarvittavia kohtuullisia mukautuksia, mikä ilmenee siinä, ettei asiointiin varata riittävästi aikaa. Mikäli puhevammaisella henkilöllä on avustaja tai tulkki mukana, puhutaan hänelle eikä asiakkaalle ja pahimmassa tapauksessa kolmannessa persoonassa.

Artikla 7 Vammaiset lapset

Puhevammaisia lapsia on karkean arvion mukaan noin 13 000. Luku ei sisällä niiden lasten ja nuorten määrää, joilla on kehityksellinen kielihäiriö. Heitä on arviolta 200 000, mutta valtaosa heistä kuntoutuu aikuisikään mennessä eikä heitä lueta enää puhevammaisiksi.

Puhevammaisten lasten oikeuksissa ilmaista näkemyksiään heitä koskevissa asioissa on suuria puutteita. Vastaavasti suuria puutteita on lasten tiedonsaannissa ymmärrettävällä, heidän ikätasoaan vastaavalla tavalla. Lasta koskevia päätöksiä tehdään edelleen heitä kuulematta tai kuuleminen menee aikuisten ehdoilla. Lapset ohitetaan, koska heidän kommunikointikeinonsa voi olla vieras, jos se ei perustu puhuttuun

kielijärjestelmään. Erityisen haavoittuvassa asemassa ovat olemuskielellä kommunikoivat lapset. Puhevammaisten lasten kuulemisessa on todella tärkeää huomioida heidän hyvin yksilölliset tapansa kommunikoida ja olla vuorovaikutuksessa.

Artikla 9 Esteettömyys ja saavutettavuus

Raportti käsittelee pääsääntöisesti vain fyysistä esteettömyyttä. Esteettömyys ja saavutettavuus ovat paljon laajempi käsite ja ne kattavat myös kognitiivisen saavutettavuuden. Esimerkiksi henkilöt, joilla on vaikeuksia lukea tarvitsevat visuaalisia opasteita ja symboleja.

Puhevammaiset henkilöt eivät tule Suomessa huomioiduksi näissä sopimuksen kohdissa yhdenvertaisesti:

- Tiedottamisessa, viestinnässä ja sähköisissä palveluissa sekä pelastuspalvelussa. Esimerkiksi hätäkeskukseen yhteydenotto on mahdotonta puhevammaiselle, jolla ei ole lukuja kirjoitustaitoa.
- Kaikki eivät saa yhdenvertaisesti apua. Avustajien ja tulkkien saamisessa on alueellisia eroja.

Artikla 19 Eläminen ja itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä

Kohta 214. Hankintalaki

Kelan kilpailutuksessa tulkkauspalveluista syksyllä 2017 epäonnistui. Sen seurauksena osa puhevammaisista henkilöistä menetti pitkäaikaisen ja luotettavan tulkkinsa. Uuden tulkkisuhteen rakentaminen vaatii aikaa. Kuka tahansa tulkki ei voi toimia kenen tahansa puhevammaisen henkilön tulkkina. Tulkin tulee tuntea ja perehtyä hyvin asiakkaan tapaan kommunikoida. Asiakkaita ei kuultu kilpailutuksen toteuttamisessa. Myöskään tieto kilpailutuksesta ja sen vaikutuksista tulkkauspalveluun ei tavoittanut puhevammaisia henkilöitä.

Artikla 21 Sanan- ja mielipiteen vapaus ja tiedonsaanti

Kielelliset oikeudet ovat puhevammaisten ihmisten oikeuksien toteutumisen perusta. Puhevammaisilla henkilöillä tämä tarkoittaa heidän oikeuttaan ilmaista itseään sopivimmalla kielellä tai kommunikointikeinolla sekä mahdollisuutta saada tietoa heille saavutettavassa ja ymmärrettävässä muodossa.

Kohta 258.

Viranomaisilla ei ole riittävästi tietoa hallintolain velvoittavuudesta tai siitä, että heidän tulee viestiä riittävän ymmärrettävällä tavalla puhevammaisen asiakkaan kanssa. Asioiden ymmärtäminen ja kokonaisuuksien hahmottaminen vie aikaa ja vaatii toistoja. Puhevammaisen henkilön kanssa tulee viestiä monimuotoisesti huomioiden hänen kommunikointitapansa.

Tulkkauspalvelua käyttää vain murto-osa puhevammaisista henkilöistä. Vuoteen 2018 Kelan tulkkauspalveluoikeutta oli hakenut ja saanut 2071 henkilöä, joista samana vuonna heistä käytti tulkkauspalvelua 41 %, eli 848 käyttäjää. Siis alle 2 % puhevammaisista henkilöistä käyttää tulkkauspalvelua.

Artikla 24 koulutus

Kohta 308.

Puhevammaisilla lapsilla oikeus sujuvaan vuorovaikutukseen ja kommunikointiin ei toteudu opetustoimessa. Tuki vuorovaikutukseen ja kommunikointiin ei ole riittävä. Opetushenkilöstöllä ei ole aina

riittäviä kommunikointitaitoja. Lapsella on harvoin yhtä aikaa tulkki ja avustaja. Ratkaisuna on, että päädytään avustajaan, koska lapsella myös muitakin tuen tarpeita. Tulkkaus peruskoulussa toteutuu heikosti, sillä tulkkauspalvelu rahoitetaan sivistystoimesta. Ammatillisissa opinnoissa tulkkaus toteutuu paremmin, koska sen maksaa Kela. Esim. oppimisen ja ymmärtämisen vamma.

Artikla 26 Kuntoutus

Kuntoutusjärjestelmä

Nykyinen kuntoutusjärjestelmä on järjestelmälähtöinen ja diskriminoiva. Se rajaa edelleen kuntoutusta iän ja diagnoosin mukaan. Kuntoutuksen tärkein perusta, yksilöllinen tarve, on unohdettu. Näin on esimerkiksi kuntoutusta koskeissa suosituksissa. Ikä- ja diagnoosiperustainen kuntoutusjärjestelmä on vastoin YK:n vammaisten ihmisten sopimusta. Lisäksi lääkinällisenä kuntoutuksena toteutettavassa puheterapiassa on merkittäviä alueellisia eroja puheterapeuttien vähyyden ja maantieteellisen jakautumisen vuoksi.

Kommunikoinnin kuntoutus tulee perustua ihmisen toimintakykyyn ja tarpeisiin ja se tulee toteuttaa joustavasti riippumatta henkilön iästä ja diagnoosista. Läheisten ohjaus on osa kuntoutusta. Ohjauksen tulee joustaa läheisten ja asiakkaan tarpeiden mukaan. Poikkitieteellistä tutkimusta puhevammaisuudesta ja kommunikoinnin kuntoutuksesta on lisättävä ja tuloksia hyödynnettävä kuntoutuksen järjestämisessä ja toteuttamisessa.

Kommunikoinnin apuvälineet

Suomessa ei lukemisen ja kirjoittamisen erityisvaikeutta (lukivaikeus) tulkita kuntoutuksen apuvälinepalveluissa kommunikaatiovaikeudeksi, joka oikeuttaisi julkisen terveydenhuollon kustantamiin apuvälinepalveluihin. Henkilöt, joilla on lukivaikeus, jäävät pääsääntöisesti vaille henkilökohtaisia, yksilöllisiä apuvälineitä, tukea ja ohjausta lukiapuvälineiden käytössä, mikä lisää heidän syrjäytymisriskiään sekä koulutuksesta että työelämästä.

Kommunikoinnin apuvälineiden myöntämisperusteet vaihtelevat eri puolilla Suomea. Myös apuvälineen arviointiajat ovat pitkiä, jolloin apuvälineen saamiseen kuluu pitkä aika. Kommunikoinnin käytön ohjaus käyttäjilleen ja läheisille on riittämätöntä ja toteutuu eri puolilla Suomea vaihtelevasti. Myöskään seurantaan ei ole riittäviä resursseja.